

گزشتہ

فصلنامه اطلاع رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه شناسی و ایران شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب • فرمان تولیت بقعه ابوسعحاقیه مصلای شیراز، کارگاه نسخه نویسی در سده نهم / عبدالله شیخ الحکامی • باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۶ ق) / حمیدرضا بابک سلطانی • فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشقیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سبحد و ده کلمه در الفاظ کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیاد • نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرعای از شاهنامه / رضا غفوری؛ نسخه ای از قصیده البرده منسوب به خوشنویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رانلا وت؛ ترجمه، امیرحسین داوودی • پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سید ریولزی؛ ترجمه: نسیم حسینی • آیا سفونما، نوشته ناصر خسرو قبادلی است؟ / سعیدرضا توکل صابری • رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب الدین عتیقی آهروی در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول / علی کامل • یادگاری از ایران شناس عارف، لئونارد لویسن / مهرداد کویانی • نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی منوری آقانه • سعادت اهل فارس، درباره اتساب مؤلف تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصف میرزابالاسی • ریشه شناس چه می کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قلمشانی • نویسنده ای که سراپا مهر بوده، سبزی در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخاک • زندگی و آثار صاری عبدالله اقلدی / نصرالله صالحی

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون،
نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
دوره سوم، سال هفتم، شماره سوم
پاییز ۱۴۰۱ [انتشار: تابستان ۱۴۰۳]

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویراستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com
gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: جلد لاک‌پوش و بته، متعلق به مصحفی
مورخ ۱۲۱۲ق، به نشانی M III 157 کتابخانه دانشگاه
بازل (Basel).

فهرست

سرخن

«میراث جهان ایرانی»، چهارمین نشریه میراث مکتوب ۴-۳

بستر

فرمان تولیت بقعه ابواسحاقیه مصلائی شیراز، کارگاه نسخه‌نویسی در سده نهم/ عمادالدین شیخ‌الحکامی ... ۷-۵
باب الفاظ کفر از جواهر الفقه محمد بن منصور بخاری (تألیف نیمه قرن ۴) / حمیدرضا بابک (سلماتی) ۳۲-۸
فصلی در الفاظ کفر از کتاب الولد الشفیق و الحافظ الخلیق (همراه با نگاهی به رساله سبید و ده کلمه در الفاظ
کفر به تصحیح رسول جعفریان) / سعید لیان ۴۶-۳۳
نگاهی دوباره به واژه «سامان» در مصرع‌های از شاهنامه / رضا غفوری ۵۱-۴۷
نسخه‌ای از قصیده البردة منسوب به خوش‌نویس شهیر، یاقوت مستعصمی / رافائلا ویت: ترجمه:
امیرحسین داوودندی ۵۸-۵۲
پسر گمراه نوح در قرآن / گابریل سعید رینولدز: ترجمه: نسیم حسنی ۷۰-۵۹
آیا سفرنامه نوشته ناصر خسرو قبادیانی است؟ / محمدرضا توکلی صابری ۸۱-۷۱
رباعیات کافی ظفر همدانی و قطب‌الدین عتیقی آهری در سفینه رباعیات دانشگاه استانبول /
علی کاملی ۸۴-۸۲

نقد و بررسی

یادی و یادگاری از ایران‌شناس عارف، لئونارد لوینسن / مجدالدین کیوانی ۸۸-۸۵
نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح / علی صفری آق‌قلعه ۹۶-۸۹
سعادت اهل فارس: درباره انتساب مؤلف کتاب تاریخ خلیج فارس به کازرون / محمداصق
میرزابولقاسمی ۱۰۱-۹۷

پژوهش‌های در باب تحقیق

ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۱۴) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ۱۰۹-۱۰۲

آشنایی با نشرستانان و متن پژوهان (۸)

نویسنده‌ای که سراپا مهر بود: سیری در احوال و آثار محمد گلبن / مهدی بهخیا ۱۱۸-۱۱۰

ایران در متون و منابع عثمانی (۳۷)

زندگی و آثار صاری عبدالله افندی / نصرالله صالحی ۱۲۵-۱۱۹

جزو اهداف پژوهشی نویسنده این سطور قرار گرفت و یک مقاله در شناسایی سبک تذهیب و ترکیب‌بندی پشت‌نسخه‌ها و مقاله‌ای نیز برای شناساندن یکی از مجلّدان و خوشنویسان آن کتابت‌خانه منتشر کرد (صفری آق‌قلعه، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۳). از حدود سال ۱۴۰۰ ش هم که تعداد نسخه‌های گردآوری شده از یکصد مجلّد گذشت، نگارش تحقیقی درباره آن را به‌عنوان طرح به مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب پیشنهاد کرد که با استقبال مدیر مؤسسه، جناب دکتر ایرانی، رویاروی شد و از همان زمان کار بر این طرح با تمرکز بیش‌تری آغاز شد.

در جریان اجرای طرح مشخص شد که نمایشگاهی از نسخه‌های کتابت‌خانه سلطان محمد فاتح در ۱۳ ژانویه ۲۰۲۳م برگزار شده و اخیراً نسخه‌های آن نمایشگاه نیز در کالبد کاتالوگی با مشخصات زیر منتشر شده است:^۲

”Sultan Fatih’in Şahsi Kitaplığı” Yazma Eser Sergisi Kataloğu, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.

چون نسخه‌های شناسانده‌شده در این کاتالوگ دقیقاً مرتبط با موضوع پژوهش نویسنده این سطور بود، به بررسی آن‌ها پرداخت و مطالب و انتقاداتی به نظر او رسید که در این نوشته به آن‌ها خواهد پرداخت. اما پیش از پرداختن به انتقادات موردی، باید برخی نکات عمومی را مطرح کنیم. نخستین مورد این‌که کاربرد تعبیر «کتابخانه شخصی» در عنوان کاتالوگ تا حدودی با تسامح همراه است، زیرا «کتابخانه» و «کتابخانه شخصی» از لوازم پادشاهی بود و تقریباً همه سلاطین و حکام کتابخانه داشته‌اند و این کتابخانه‌ها از راه ارث از سلاطین پیشین یا غنیمت از حکام مغلوب یا هدایای زبردستان و یا خریداری نسخه و... گردآوری می‌شد. فقط گاهی که پادشاه یا بزرگی به امر انتساخ نسخه‌ها توجه ویژه نشان می‌داد، نسخه‌هایی هنری و باشکوه در کتابت‌خانه یا دستگاه‌های دیوانی او فراهم می‌آمد و همین گروه اخیر از نسخه‌ها است که در بررسی سبک کتابت‌خانه‌های ادوار قدیم مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین با کاربرد تعبیر «کتابخانه» یا «کتابخانه شخصی»،

۲. در دنباله نوشته، از این کتاب با نام «کاتالوگ» یاد می‌شود و در ارجاعات، از شماره‌های پیاپی اختصاص یافته به نسخه‌ها/آثار در آن کتاب استفاده خواهد شد.

نگاهی به فهرست نمایشگاه نسخ خطی کتابخانه شخصی سلطان فاتح

علی صفری آق‌قلعه

پژوهشگر متون و نسخه‌شناس
alisafari_m@yahoo.com

تا کنون چند کتابت‌خانه از پادشاهان و امرای سلسله‌های گوناگون شناسایی شده است، اما نسخه‌های برجای مانده عمده آن‌ها از دیدگاه تعداد با نسخه‌های کتابت‌خانه سلطان محمد فاتح (زاده ۸۳۳ق؛ حک ۸۴۸-۸۸۶ق) برابری نمی‌کند. از دیدگاه کیفیت هنری - به‌ویژه نگارگری و خوشنویسی - نیز اگرچه نسخه‌های برخی کتابت‌خانه‌ها بر کتابت‌خانه محمد فاتح می‌چربد،^۱ اما نفاست نسخه‌های کتابت‌خانه فاتح نیز کاملاً قابل توجه است و این نکته در تذهیب و جلدسازی آن‌ها نمود بیش‌تری دارد.

به علل نامعلومی، نسخه‌های کتابت‌خانه محمد فاتح پس از مرگ او پراکنده شدند، اما خوشبختانه بخش عمده آن‌ها در کتابخانه‌های کشور ترکیه موجودند و تعداد قابل توجهی نیز به کشورهای دیگر (ایران، آلمان، آمریکا، بریتانیا، سوئد و...) منتقل شده‌اند؛ بنابراین، شناسایی آثار آن کتابت‌خانه و بازسازی آن نیازمند جست‌وجو در کتابخانه‌های کشورهای گوناگون است.

با توجه به جنبه‌های گوناگون اهمیت نسخه‌های کتابت‌خانه محمد فاتح، گردآوری تصاویر نسخه‌ها و بازسازی موجودی آن مجموعه از حدود دوازده سال پیش

۱. مانند کتابت‌خانه بایسنغر در هرات و کتابت‌خانه ابراهیم‌میرزای تیموری در شیراز و نسخه‌های ترکمانان، به‌ویژه پیربوداق، در آذربایجان و میان‌رودان.

میان نسخه‌های منتقل شده به کتابخانه یک پادشاه و نسخه‌هایی که خود در پدید آمدن آن‌ها نقش داشته‌است، تمایزی ایجاد نمی‌شود و این می‌تواند موجب بروز اشتباهاتی شود. بنابراین، در دنباله این نوشته از نسخه‌های تولید شده در دستگاه سلطان محمد فاتح به عنوان نسخه‌های «کتابت‌خانه محمد فاتح» سخن خواهد رفت تا هم نسخه‌های خارج از این محدوده به موضوع وارد نشود و هم این نسخه‌ها با دستنویس‌های موجود در کتابخانه کنونی فاتح (استانبول) اشتباه نشود.

نکته دیگر آن‌که در تدوین کاتالوگ نمایشگاه، نگاه عمده بر جنبه نمایشی بوده و نسخه‌ها نیز عمدتاً با ساختار آثار موزه‌ای شناسانده شده‌است؛ در نتیجه اصول فهرست‌نویسی نسخه‌ها در این کاتالوگ رعایت نشده و به همین علت نمی‌توان آن را پایه‌ای برای دستیابی به همه اطلاعات مرتبط با نسخه‌ها و تحلیل و پژوهش در محتوای آن مجموعه قرار داد. برای نمونه، هیچ‌نمایه‌ای از نام آثار، مؤلفان، خوشنویسان و... در کاتالوگ ارائه نشده‌است؛ در حالی که مثلاً مهم‌ترین راهکار برای شناسایی نسخه‌های هر کتابت‌خانه، جست‌وجوی نام هنرمندان و به‌ویژه کاتبان است، زیرا یک خوشنویس درباری معمولاً نسخه‌های متعددی را کتابت کرده و از راه جست‌وجوی نام او می‌توان به نسخه‌های احتمالی دیگر دست یافت.

البته باید اذعان کرد که کاتالوگ محلّ سخن تا کنون کامل‌ترین فهرست ارائه شده از دستنویس‌های شناخته شده کتابت‌خانه محمد فاتح است و معرفی نسخه‌های آن نیز کمابیش مطلوب صورت گرفته، اما کاستی‌هایی در آن دیده می‌شود. مهم‌ترین کاستی، ناآگاهی از وجود برخی نسخه‌های کتابت‌خانه محمد فاتح است. قاعدتاً چون مجریان طرح به نسخه‌های ترکیه دسترسی داشته‌اند، عمده نسخه‌های شناسانده شده در کاتالوگ از همان مجموعه‌ها هستند و جز دو-سه نمونه، هیچ نسخه‌ای از خارج ترکیه در این فهرست شناسانده نشده‌است. برای نمونه، از شش نسخه‌ای که تا کنون نویسنده این سطور در ایران شناسایی کرده‌است، فقط یک نسخه در آن کاتالوگ آمده که آن هم در مقاله پیش‌گفته نویسنده این سطور شناسانده شده‌است.

از سویی حتی در نسخه‌های زیرمجموعه جامع سلیمانیه هم نسخه‌هایی از دید نویسندگان کاتالوگ به دور مانده‌است. این موضوع بیش‌تر درباره نسخه‌هایی است که تشخیص تعلقشان به کتابت‌خانه فاتح نیازمند بررسی دقیق بوده و نشانه‌هایی چون ترنج به رسم خزانه در آن‌ها موجود نبوده‌است. برای نمونه، دستنویسی از جوهره الشرف (ش ۳۸۳۹، کتابخانه ایاصوفیا) به تعلیق ممتاز سیدی محمد المنشی السلطانی^۳ موجود است که در شمسه آن، عبارات به رسم خزانه ثبت نشده، اما در انجمله اشاره شده که برای محمد فاتح نوشته شده‌است. حتی برخی نسخه‌های دارای عبارات «به رسم خزانه» نیز از چشم نویسندگان کاتالوگ دور مانده‌است. از نمونه‌های مهم برای زبان و ادبیات فارسی، دستنویسی از کلیات عبید زاکانی (شماره ۱۱۹۲ کتابخانه راغب‌پاشا) را می‌توان یاد کرد که از مهم‌ترین نسخه‌های کلیات این سراینده به شمار می‌آید.

جز نسخه‌های دورمانده از چشم، پیشینه پژوهش‌های مرتبط با شناسایی نسخه‌های کتابت‌خانه محمد فاتح نیز در کاتالوگ مغفول مانده‌است. برای نمونه، نمایشگاهی به مناسبت پانصدمین سالگرد فتح استانبول برگزار شد و کاتالوگی توسط احمد آتش با همکاری افرادی مانند تحسین یازیجی، نهاد چتین و... برای آن فراهم آمد که ۸۲ عنوان از نسخه‌های کتابت‌خانه فاتح در کتابخانه‌های استانبول در آن شناسانده شده‌است (ATES et. Al., 1953).^۴ لذا این نخستین فهرست جامع در شناسایی کتابت‌خانه محمد فاتح بوده‌است که لازم بود در کاتالوگ محلّ بحث به آن اشاره شود. به مقالات منتشر شده درباره نسخه‌های محمد فاتح نیز اشاره‌ای نشده‌است.

نکته دیگر آن‌که در کاتالوگ، به هرکدام از آثار مندرج در

۳. درباره او و کتابت‌هایش برای محمد فاتح، که جزو مهم‌ترین نمونه‌های شکسته تعلیق در سده ۹ق است، نک. بلر، ۱۳۹۶: ۴۲۸، ۴۵۶؛

BLAIR, 2006: 381-383, 408.

۴. البته اشتباهاتی در آن کاتالوگ نیز وجود دارد و تعداد نسخه‌های قطعی فقط ۷۰ نسخه است که از این میان نیز انتساب تعدادی از نسخه‌ها قطعی نیست. نسخه‌های نادرست آن کاتالوگ عبارتند از (شماره‌های): ۲، ۷، ۱۲ [متعلق به کتابخانه منگلی گرای خان بوده]، ۱۶، ۱۸ [برای محمودپاشا بوده]، ۲۱، ۳۳، ۳۸، ۴۰، ۴۹، ۵۵، ۶۶. ضمن این‌که همانند کاتالوگ سال ۲۳۰۲م، در آن کاتالوگ نیز اثر از مجموعه‌ها یک شماره خورده‌است (نک. سپس‌تر).

مجموعه‌ها، یک شماره جداگانه اختصاص یافته و با این شیوه، شمار آثار شناسانده شده در کاتالوگ به ۲۰۳ مورد رسیده است؛ اما اگر مینا را بر احصای نسخه‌ها (یعنی مجلدات) بگذاریم، در مجموع ۱۵۷ دستنویس در کاتالوگ شناسانده شده است. از میان ۱۵۷ دستنویس نیز ۹ نسخه متعلق به کتابخانه محمد فاتح نیست و دلایل آن را در دنباله مقاله خواهیم دید. یک نسخه هم برای کتابخانه اسکندر میرزای تیموری کتابت شده که بعدها به کتابخانه محمد فاتح رسیده است. بنابراین، مجموع نسخه‌های شناسانده شده در کاتالوگ ۱۴۷ نسخه است. از این میان هم فقط ۸۸ نسخه (۹۸ اثر) به صورت تفصیلی شناسانده شده و از بقیه نسخه‌های کتابخانه محمد فاتح فقط یک فهرست نامگو در پایان کاتالوگ ارائه شده است.

از سوی دیگر، به علت اختصاص دادن شماره‌های مجزا به آثار مندرج در مجموعه‌ها، آشفتگی‌هایی در شناسایی نسخه‌ها پیش آمده است. برای نمونه، مجموعه ۷۶۵ کتابخانه یینی جامع دارای دو اثر است که نخستین اثر آن یک بار در متن کاتالوگ در ذیل شماره ۴۳ و اثر دوم، در ذیل شماره ۱۱۶ در فهرست پایان کاتالوگ شناسانده شده است؛ ضمن این که دومین اثر مجموعه اصولاً از نسخه‌های کتابخانه محمد فاتح نیست و از قرائن نسخه‌شناسی می‌توان گفت که بعدها این متن را به پایان نخستین اثر افزوده‌اند و لذا نباید شماره‌ای به آن اختصاص می‌یافت. مشابه این آشفتگی‌ها در موارد متعدّد دیگری نیز دیده می‌شود که در دنباله به برخی از آن‌ها اشاره خواهد شد. در بخش‌های بعدی، نادرستی‌های کاتالوگ را اجمالاً بررسی خواهیم کرد.

نسخه‌هایی که اشتباهاً به عنوان نسخه‌های کتابخانه محمد فاتح شناسانده شده‌اند

بخش دیگری از اشتباهات کاتالوگ مربوط به نسخه‌هایی است که تصور شده متعلق به کتابخانه فاتح هستند، اما چنین نیست. از جمله نسخه شماره ۴۵ کاتالوگ^۹ که دستنویسی از دیوان سلطان محمد فاتح متخلص به «عونی» است. صرف نظر از این که نسخه فاقد عبارت «به رسم خزانه» است، سبک آرایه‌های آن نیز مربوط به ادوار متأخرتر از دوره فاتح است. حتی اگر از مسائل سبکی چشم پوشیم، دلیل رد انتساب نسخه به کتابخانه محمد فاتح این است که در کتیبه سرلوحه نوشته شده: «دیوان سلطان محمد رحمه الله» و مشخص است که دعای «رحمه الله» برای درگذشتگان به کار می‌رفته است.^{۱۰}

نسخه شماره ۱۱۰ کاتالوگ^{۱۱} نیز متعلق به کتابخانه محمد فاتح نیست، زیرا در پشت نسخه این عبارات آورده

نسخه‌های خارج از محدوده پژوهشی کتاب یکی از نقدهای وارد بر کار، نسخه‌هایی است که اصولاً به کتابخانه محمد فاتح تعلق ندارند، اما در کاتالوگ شناسانده شده‌اند. مهم‌ترین موارد، دو نسخه به شماره ردیف ۵۴۶ و ۶۸۲ کاتالوگ هستند که برای مرادخان بن محمدخان - یعنی پدر محمد فاتح - کتابت شده‌اند و

۷. شماره ۱۷۲۶ مجموعه روان کوشکو در کتابخانه موزه طویقاپوسرای. ۸. به نشانی Suppl Persan 367 در کتابخانه ملی فرانسه.

9. Ali Emiri-Manzum 305.

۱۰. این نسخه، که ظاهراً تنها دستنویس کامل از دیوان محمد فاتح است، در پایان چاپ ۲۰۱۴ استانبول از دیوان به صورت عکسی منتشر شده است (Fâtiḥ (Sultan Mehmed, 2014).

11. Ayasofya 2883.

5. Hamidiye 1082M.

6. Fatih 1688.

شده است:

... و کتب الفقیر من نسخه کتبتہا بامر سلطان محمدخان ابن
سلطان سلطان مرادخان طاب ثراهما...

از این عبارت می توان دانست که نسخه از روی نسخه ای
نوشته شده که پیش تر (ظاهراً توسط خود کاتب) به فرمان
محمد بن مرادخان نوشته شده بوده است. دعای «طاب
ثراهما» (که قاعدتاً به محمد و پدرش مراد بازمی گردد) نیز همین
نکته را تأیید می کند.

نسخه شماره ۱۳۲ کاتالوگ^{۱۲} نیز متعلق به کتابخانه
فاتح نیست، زیرا در شمسۀ آغاز آن آمده است:

حرّره فی زمان السلطان الاعظم مالک رقاب الامم ملجأ
صنادید ملوک العالم محمد بن مراد بن محمد خان خلد ملکه.

روشن است که کتابت نسخه در زمان محمد فاتح، نشانگر
تعلق آن به کتابخانه او نیست. ظاهراً این عبارات را از
نوع «به رسم خزانه» تصوّر کرده اند که چنین نیست؛
ضمن این که در انجامه نیز عباراتی آمده که نشان می دهد
نسخه برای شخصی ملقب به بدرالدین در هنگام سفر
حجّ او کتابت شده است:

و قد کتب هذا الكتاب لاجل المخدم المعظم والعزیز
المکرم زایر بیت الله الحرام اعنی بدر الملة والذین جعله الله
تعالی فی زمرة الموحّدين...

همچنین نسخه شماره ۱۲ کاتالوگ^{۱۳} به عنوان نسخه ای از
ترجمه جغرافیای بطلمیوس توسط جورج امیروتس به
فرمان محمد فاتح شناسانده شده که در این معرفی چند
مشکل دیده می شود. نخست این که دستنویس دارای دو
ترجمه از جغرافیای بطلمیوس است که یکی صرفاً حاوی
ترجمه مقدمه به همراه نقشه های آن کتاب و دومی متنی
مربوط به دوره اسلامی و ظاهراً نگاشته در ۹۷۵ ق است^{۱۴}،

12. Topkapi Sarayi Muzesi III Ahmed 521.

13. Ayasofya 2610.

۱۴. زیرا در جایی از مقدمه (ص ۳۸ نسخه آمده: «و ینبغی ایضاً ان یعلم ان البلاد
الموجودة الآن لا تدعی کلها کما فی جغرافیا بطلمیوس بل بعضها کذلک و
بعض غیر. و سبب تغییر الذهر الطویل لان مابین زمان تصنیف جغرافیا الی
الآن لیس اقل من اربع مایة و الف سنة فلاجرم یوجد فی تلك المدة تغییرات
کثیرة...»). با این فرض که نویسنده عبارات پیش گفته اشتباه نکرده باشد، اگر

هر چند که کاملاً مقتبس از جغرافیای بطلمیوس می نماید.
هیچ کدام از دو اثر نیز با محمد فاتح و کتابخانه و یا
حتی کتابخانه او ارتباطی ندارند، زیرا هیچ قرینه ای حاکی
از تعلق متن یا نسخه به محمد فاتح در آن موجود نیست.^{۱۵}
از سویی، نام جورج امیروتس در هیچ جای دو ترجمه
ثبت نشده است و نویسندگان کاتالوگ هم به مأخذشان در
انتساب به او اشاره ای نکرده اند. جالب توجه این که در
کاتالوگ، به نسخه دیگری از ترجمه جغرافیای بطلمیوس
اشاره شده^{۱۶} که به فرمان محمد فاتح صورت گرفته و در
مقدمه به نام او تصریح شده است. اگر آن نسخه در
کاتالوگ شناسانده می شد، اگرچه آن نیز فاقد عبارات به
رسم خزانه است، اما کم تر جای نقد داشت. ظاهراً علت
انتخاب نسخه ۲۶۱۰ ایاصوفیا برای چاپ در کاتالوگ
این است که نقشه هایی در آن ترسیم شده، ولی نسخه
ترجمه شده برای محمد فاتح، فاقد نقشه است.

شماره ۶۵ کاتالوگ^{۱۷} که دستنویسی از شاهنامه فردوسی
است، به عنوان نسخه کتابخانه محمد فاتح شناسانده
شده، در حالی که نباید چنین باشد؛ زیرا نسخه در سال
۸۶۱ ق توسط علی باکیر بن شعبان بن حیدر الکاتب
الاصفهانی در «باغ شهرز اصفهان» برای شخصی با نام و
القاب «السلطان بن السلطان، ابوالفتح سلطان محمدی»
نوشته شده و این شخص قاعدتاً باید محمدی میرزا بن
جهانشاه قراقویونلو باشد^{۱۸} که در همان محدوده زمانی،
حکومت اصفهان را در دست داشته است.

شماره ۷۴ کاتالوگ^{۱۹} جلد نخست دستنویسی از الرسالة
القشیرییه است و چنان که فهرست نویسان نیز اشاره کرده اند،

سال درگذشت بطلمیوس (۱۶۸ م) را به ۱۴۰۰ سال گذشته از آن بیفزاییم، سال
۱۵۶۸ م به دست می آید که به حساب خورشیدی معادل با ۹۴۶ خورشیدی و
به حساب قمری تقریباً برابر با ۹۷۵ ق خواهد بود.

۱۵. مهر برگه ۲۳ ر متعلق به بایزید بن محمد است.

۱۶. نسخه شماره ۲۵۹۶ کتابخانه ایاصوفیا.

17. Ayasofya 3288.

۱۸. یادکرد محمدی میرزا در تواریخ بیش تر به علت کشتن برادرش پیربوداق در
سال ۸۷۰ ق دیده می شود. پیش از آن نیز میرزا محمد بن بایسنغر در سال
۸۵۰ ق مدتی اصفهان را به تسخیر درآورد، ولی ظاهراً خیلی زود از آنجا
برخاست.

19. Ayasofya 1821.

کاتالوگ عبارات «به رسم خزانه» را مبنای شناسایی نسخه‌ها قرار داده‌اند، باز هم لازم بود تا به خاستگاه نسخه و چگونگی ارتباط آن با کتابخانه/ کتابخانه محمد فاتح اشاره شود. از سویی، اگر قرار باشد چنین نسخه‌هایی به فهرست نسخه‌های کتابخانه فاتح افزوده شود، آن‌گاه نسخه‌های دیگری را باید به این فهرست افزود. مانند دستنویسی از شاهنامه فردوسی،^{۲۳} که صرف‌نظر از نظرهای قدیمی درباره خاستگاه آن، باید از آثار دستگاه ترکمانان باشد که سبک آن دنباله مکتب شیراز به شمار می‌آید.

شماره ۶ کاتالوگ^{۲۴} مجموعه‌ای دارای دو اثر و از نمونه‌های جالب‌توجه در این زمینه است. بخش نخست این مجموعه رونویسی از ترجمه تقویم الابدان اثر معین بن محمود المتطبب الکرمانی به خط مؤلف است، که آن را برای محمد فاتح ترجمه کرده و نسخه را هم برای همو نوشته‌است و از این دیدگاه، باید در کاتالوگ شناسانده می‌شد؛ اما دومین اثر مجموعه رونویسی از اصل عربی تقویم الابدان ابن جزله است که در سال ۶۵۹ق در کوفه کتابت شده و بعدها آن را با نسخه ترجمه به صورت یکجا تجلید کرده‌اند. بنابراین، اثر دوم اصولاً ربطی به کتابخانه فاتح ندارد، اما جداگانه در پایان فهرست، ذیل شماره ۱۲۴، به عنوان یکی از نسخه‌های او شناسانده شده‌است.

نادرستی شناسایی نسخه‌ها و مؤلفان

یکی دیگر از مشکلاتی که در کاتالوگ دیده می‌شود شناسایی نادرست نسخه‌ها است که در سطور زیرین به برخی موارد اشاره خواهد شد:

در ذیل شماره ۱۶ کاتالوگ،^{۲۵} نخستین اثر مجموعه، یعنی مدخل النجوم حبیبش تفسیسی، شناسانده شده‌است. اگرچه این نام در دیباجه نسخه آمده، اما این اثر همان بیان النجوم است که در آن تغییراتی داده شده‌است. البته چون از این اثر تا کنون فقط دو نسخه شناسایی شده، فعلاً از دیدگاه نام‌گذاری نقدی بر نویسندگان کاتالوگ وارد نیست، اما

جلد دوم آن در کتابخانه طویقایی سرایی نگهداری می‌شود و به شماره ۱۳۶ در همین فهرست شناسانده شده‌است.^{۲۰} نسخه ردیف ۷۴ کاتالوگ در سال ۸۵۹ق در قاهره کتابت شده‌است. روشن است که در این تاریخ، هنوز مصر به تصرف حکومت عثمانی درنیامده بود. سبک نسخه نیز دقیقاً مملوکی است. حتی عبارات به رسم خزانه نیز به سبک و سیاق عباراتی است که در نسخه‌های نوشته شده برای امرای مملوکی به کار می‌رفت:

برسم خزانه المقام الشریف الناصری، محمدخان نجل المقام الشریف ابن عثمان نصره الله.

یادکرد امیری به نام «محمدخان، نجل [...] ابن عثمان»^{۲۱} در پشت نسخه موجب شده تا آن را از نسخه‌های محمد فاتح تصور کنند. پس هیچ کدام از دو نسخه ردیف‌های ۷۴ و ۱۳۶ کاتالوگ ربطی به محمد فاتح ندارد.

برخی نسخه‌ها هم اگرچه دارای عبارات به رسم خزانه محمد فاتح هستند، اما از کتابخانه‌های پادشاهان ادوار پیشین به کتابخانه او منتقل شده‌اند؛ بنابراین نمی‌توان آن‌ها را از نسخه‌های کتابخانه محمد فاتح به شمار آورد. برای نمونه نسخه شماره ۷۰ کاتالوگ^{۲۲} جنگی از بیست دیوان است که در فاصله سال‌های ۸۱۳ تا ۸۱۴ق - یعنی بیست سال پیش از تولد محمد فاتح - برای اسکندر میرزای تیموری (حک ۸۱۳-۸۱۷ق) کتابت شده‌است. جز سبک تذهیب نسخه، که دقیقاً به شیوه شیراز سده‌های ۸ و ۹ق است، در چند جای نسخه به نام اسکندر میرزا تصریح یا اشاره شده‌است. از جمله در پایان مجموعه که مربوط به انجامه اشعار امیر خسرو است (گ ۶۴۸) انجامه منظومی با ردیف «اسکندر» و تصریح به نام جلال‌الدین اسکندر و تاریخ کتابت نسخه آمده‌است. در انجامه‌های بخش‌های میانی جنگ نیز به کتابت آن برای اسکندر میرزا تصریح شده، اما متأسفانه در کاتالوگ هیچ اشاره‌ای به این موارد نشده‌است؛ در حالی که حتی اگر بپذیریم فراهم‌آوردندگان

20. Topkapi Sarayi Muzesi III Ahmet 1390.

۲۱. نه حتی «عثمان» تا این شخص را جد اعلای عثمانیان فرض کنیم، بلکه «ابن عثمان».

22. Ayasofya 3945.

23. Topkapi Sarayi Muzesi-Revan 862.

24. Ayasofya 3587.

25. Nuruosmaniye 2803.

سومین اثر همان مجموعه در فهرست پایان کاتالوگ، ذیل شماره ۱۳، با این مشخصات شناسانده شده است: «طالع الوقت، اثر احمد بن محمد بن عبدالجلیل و به زبان فارسی». در این جا چند اشتباه پیش آمده است: نخست این که مجموعه دارای ۴ اثر است و فهرست‌نویسان اثر سوم و چهارم را یکی گمان کرده‌اند؛ دومین اشتباه این که اثر سوم، که فقط شش برگ نسخه را تشکیل داده، به زبان عربی و نام آن تحصیل القوانين لاستنباط الاحکام اثر احمد بن محمد بن عبدالجلیل السجری است که نسخه‌های دیگری نیز دارد (درایتی، ۱۳۹۰: ۲۴۶/۷)؛ همچنین اثر چهارم متنی ناشناخته در احکام نجوم به زبان فارسی است که بخش قابل توجهی از نسخه (گ ۱۶۲-۲۱۶ر) را به خود اختصاص داده است.

در ذیل شماره ۲۷ کاتالوگ،^{۲۶} اثری با نام دانشنامه علائی نگاشته ابن سینا شناسانده شده، در حالی که نسخه‌ای از متن فارسی تبصره نگاشته عمر بن سهلان السّوای است. جالب توجه این که در متن کاتالوگ، اشاره شده که احتمال می‌رود نسخه مربوط به کتاب تبصره از ابن سهلان السّوای باشد، ولی باز همان نام مندرج در «رسم خزانه» در کاتالوگ ثبت شده است. باید توجه داشت که دانشنامه علائی یک متن چنددانشی، اما تبصره فقط شامل علم منطق است و خلط این دو موجه نمی‌نماید، به ویژه که هر دو متن چاپ شده‌اند.

در ذیل شماره ۴۴ کاتالوگ^{۲۷} نام اثر به صورت التعلیقات فی شرح التلویحات یاد شده که مطابق ضبط نادرست عبارات به رسم خزانه در پشت نسخه است؛ اما نام اصلی اثر التّفیحات فی شرح التلویحات است که در نسخه اصل شرح شهرزوری به خط خود او (نسخه ۸۸۰ در مجموعه فاضل احمد پاشا در کتابخانه کپرولو) دیده می‌شود.

در ذیل شماره ۶۷ کاتالوگ،^{۲۸} ذیل شناساندن دیوان قبولی، تاریخ درگذشت او سال ۸۸۳ ق ثبت شده که نادرست است. ظاهراً این اشتباه را نخستین بار اسماعیل حکمت ارتایلان در مقدمه چاپ عکسی دیوان قبولی مرتکب شده که به استناد این بیت از حامدی: «شد قبولی به سوی دار فنا / همدمش حور

و ملک ساقی باد»، مصراع دوم را به حساب ابجد تبدیل و سال ۸۸۳ ق را برای مرگ قبولی به دست داده است (ERTAYLAN, 1948: 20)؛ در حالی که این مصراع حاوی ماده تاریخ نیست و حتی اگر آن را به حساب ابجد تبدیل کنیم، عدد ۸۷۷ به دست می‌آید که دو سال پیش از کتابت نسخه ایاصوفیا و مربوط به زمان زندگی قبولی است.

در ذیل شماره ۱۰۰ کاتالوگ^{۲۹} اثری با نام حلّ المنار اثر عبداللطیف بن عبدالعزيز بن ملک شناسانده شده است، در حالی که این شرح از ابن ملک نیست و حجم آن حتی به یک سوم شرح ابن ملک هم نمی‌رسد. متن محلّ سخن از شروح بسیار کوتاه اثر و صرفاً تا نیمه متن است و مؤلف آن تا کنون برای ما ناشناخته مانده و در میان شروحنی که تاریخ نگارش آن‌ها پیش از دوره کتابت نسخه ما نحن فیه است، با هیچ کدام از شروحنی که بررسی کردیم مطابقت ندارد.^{۳۰}

ذیل شماره ۱۰۴ کاتالوگ،^{۳۱} مجموعه پنج اثر امیر حسینی هروی با عنوان خمسه حسینی شناسانده شده است. باید توجه داشت که امیر حسینی دارای «خمسه» نیست و مجموعه مورد بحث نیز دارای یک اثر منشور است. بنابراین، نسخه باید به صورت یک «مجموعه» به تفکیک آثار شناسانده می‌شد.

ذیل شماره ۱۰۵ کاتالوگ،^{۳۲} رساله وجودیه میر سید شریف جرجانی را، که فارسی است، به زبان عربی شناسانده‌اند.

در ذیل شماره ۱۲۳ کاتالوگ،^{۳۳} اثر دوم مجموعه با نام ترجمه صورالکواکب از نصیرالدین طوسی شناسانده شده، در حالی که مفتاح بیست باب نگاشته شمس المعالی محمد کباء جرجانی (سده ۸ و ۹ ق) نگاشته سال ۸۱۸ ق است. گفتنی این که آغاز این بخش از نسخه افتاده و ظاهراً چون در نخستین صفحه، نام نصیرالدین طوسی آمده، نامی برای اثر ساخته‌اند. بگذریم از این که ترجمه صورالکواکب در شناساندن صورت های فلکی و موضوع نسخه ما توصیف اصطراب و عملکردهای آن است.

29. Ayasofya 995.

۳۰. از جمله شرح ابن العینی (د ۸۹۳ق) یا الانوار فی شرح المنار اثر اکمل الدین محمد بن محمود البابرتهی یا افاضة الانوار فی اضافة اصول المنار سعدالدین محمود بن محمد الدهلوی.

31. Ayasofya 2127.

32. Ayasofya 2266.

33. Ayasofya 2664.

26. Ayasofya 2531.

27. Damad Ibrahim Pasa 819.

28. Ayasofya 3958.

نخست آن که الاقلید جندی شرحی بر تمام متن المفصل زمخشری است، در حالی که نسخه محلّ سخن، شرحی بر ابیات المفصل است. در کشف الظنون نیز در جایگاه اشاره به المفصل و آثار مرتبط با آن، نام الاقلید در شمار شروح کلّ متن آورده شده و عباراتی که از آغاز آن نقل شده با متن ما تفاوت دارد (حاجی خلیفه، ۲۰۲۱: ۲۱/۷). در همان کشف الظنون، شرحی بر ابیات المفصل بدون نام اثر و انتساب به شخصی با همین آغاز نسخه ما شناسانده شده است (همان: ۲۳/۷). از سویی شرح جندی چاپ شده است (جندی، ۱۴۲۳ق) و در یکسان نبودن آن با نسخه ما نحن فیه تردیدی نیست؛ ضمن این که متن نسخه مورد بحث ما نیز با عنوان شرح شواهد المفصل اثر فخرالدین بیبارکی^{۳۹} الخوارزمی چاپ شده است (خوارزمی، ۱۴۳۲ق). بنابراین، نسخه ما شرح ابیات المفصل اثر فخرالدین الخوارزمی است. گفتنی این که فهمی ادهم قرطای هم که نسخه را در فهرست نسخه‌های خطی عربی کتابخانه طویقایی سرایی شناسانده، با توجه به اطلاعات آن زمان، متن را بی نام و بدون انتساب به شخصی معرفی کرده است (KARATAY, 1962: 4/56) و ظاهراً چون نسخه مورد نظر ما در فهرست قرطای پس از الاقلید شناسانده شده، گردآورندگان کاتالوگ دچار اشتباه شده‌اند. ذیل شماره ۱۶۴ کاتالوگ،^{۴۰} نام اثر الامالی اثر ابن حاجب ثبت شده، در حالی که یک مجموعه است که اثر دوم آن شرح الوافیة فی نظم الکافیة از خود ابن الحاجب است که متن آن چاپ هم شده (ابن الحاجب، ۱۴۰۰ق). در دنباله نسخه نیز یک املا از ابن حاجب درج شده که شاید مجلسی از امالی او باشد. پس از آن نیز شرحی بر مباحث زبانی بخش «انقلاب فخرالدوله الی ولایت» از کتاب الیمینی (عتبی، ۱۳۸۷: ۲۵۲) کتابت شده است که متأسفانه نویسنده شرح را نشناختیم.

مواردی که یاد شد، انتقاداتی بر برخی بخش‌های کاتالوگ است، اما موارد دیگری را نیز می‌توان به آن‌ها افزود. برای نمونه، شماری از نسخه‌های شناسانده شده در کاتالوگ فاقد عبارات «به رسم خزانة» هستند و قاعدتاً نمی‌توان آن‌ها

۳۹. ظاهراً جزء «بیبارکی» بر اثر خطای مصحح در خواندن یکی از حواشی نسخه‌ای از اثر به نام او افزوده شده است. برخی استدلال‌ات مصحح نیز نادرست است که در فهرست کتابخانه فاتح به آن اشاره خواهد شد.

40. Topkapi Sarayi Muzesi III Ahmet 2254.

در ذیل شماره ۱۰۳ کاتالوگ،^{۳۴} اثری با نام کتاب ما لا بدّ از غزالی به زبان عربی معرفی شده، در حالی که این اثر به زبان فارسی است و چون در عبارتی در پایان دیباجه آن (گ ۵ر) تصریح شده که نگارش اثر در سال ۵۸۵ق به پایان رسیده، نمی‌تواند از غزالی باشد. جالب توجه این که متن دوم همین نسخه، بی هیچ وجهی با فاصله و در ذیل شماره ۱۲۶ فهرست آورده شده و در آن جا با نام مقدمه نوشته سینوبی (Sinobi) به زبان عربی شناسانده شده است (ص ۴۳۳ کاتالوگ) در حالی که نام دقیق این اثر مقدمه الصلوة معروف به نام حقّ است که متنی منظوم به زبان فارسی از سراینده‌ای متخلص به «شرف»، سروده ۷۰۴ق است (نک. منزوی، ۱۳۴۸: ۳۰۲۹-۳۰۳۱). نام «سینوبی» که در کاتالوگ آورده شده، ظاهراً حاصل بدخوانی نام «السنائی» در ترنج آغاز این اثر (گ ۶ر) است^{۳۵} که آن را «السینابی» خوانده و به «سینوبی» بدل کرده‌اند.

ذیل شماره‌های ۱۴۰ تا ۱۴۲ کاتالوگ،^{۳۶} مجموعه دارای سه اثر دانسته شده در حالی که دارای دو اثر است. آن چه به عنوان نخستین اثر با نام تصحیح دیوان ابن الفارض در فهرست شناسانده شده، در واقع مقدمه مبسوط شیخ علی سبط ابن الفارض است که چگونگی گردآوری دیوان را توضیح داده است. نسخه‌های دیوان ابن الفارض به گردآوری دخترزاده او دارای این مقدمه هستند و حاجی خلیفه (۲۰۲۱: ۲/۱۳) نیز دیوان را به گردآوری او دانسته است. نکته دیگر آن که دومین اثر، یعنی میزان العقیده فی شرح القصیده، که در کاتالوگ به عنوان سومین اثر و «به زبان عربی» شناسانده شده، شرحی به زبان عربی و فارسی است.

ذیل شماره ۱۵۳ کاتالوگ،^{۳۷} نسخه مورد نظر با نام الاقلید: شرح ابیات المفصل اثر احمد بن محمود بن قاسم الجندی الاندلسی^{۳۸} شناسانده شده که چند مشکل دارد:

34. Ayasofya 2036.

۳۵. گویا کاتب نسخه این نام را با توجه به تضمینی که سراینده از یک بیت سنائی کرده و از او نام برده، به عنوان نام مؤلف برداشت کرده است: «خود سنائی چه بس نکو گفته‌ست / در معنی [بینی] که چون سفته‌ست» (گ ۶۲پ).

36. Topkapi Sarayi Muzesi III Ahmet 1569.

37. Topkapi Sarayi Muzesi III Ahmet 2149.

۳۸. مشخص نیست که نویسندگان کاتالوگ، نسبت «الاندلسی» را با استناد به کدام منبع به نام جندی افزوده‌اند. تا جایی که می‌دانیم، جندی از مردم ماوراءالنهر بوده و الاقلید را در سال ۶۶۶ق در شهر بخارا به پایان رسانیده است و هیچ سندی برای ارتباط او با اندلس در منابع نیافتیم.

را یقیناً متعلق به کتابت‌خانه محمد فاتح دانست، زیرا برخی از نسخه‌های بایزید بن محمد (فرزند محمد فاتح) و محمود پاشا (وزیر محمد فاتح) نیز در همان دوره به همان سبک و سیاق ساخته شده‌اند. برای نمونه، در ذیل شماره ۴۱ کاتالوگ،^{۴۱} دستنویسی از المشارع و المطارحات شناسانده شده که اگرچه به سبک نسخه‌های محمد فاتح است، اما عبارات «به رسم خزانه»ی آن پاک شده‌است. اگر قرار باشد چنین نسخه‌هایی در کاتالوگ آورده‌شود، آن‌گاه نسخه‌های متعددی هست که از دید نویسندگان کاتالوگ دور مانده‌است. مثلاً نسخه‌ای از خلاصه الامانی لتلخیص المعانی (شماره ۴۵۴۲ کتابخانه ایاصوفیا)، شرح الشافیة رضی‌الدین استرآبادی (نسخه ۱۰۶۶ کتابخانه داماد ابراهیم پاشا)؛ شرح ملخص نجم‌الدین کاتبی (شماره ۱۶۸۰ کتابخانه شهید علی پاشا)؛ کتاب الهدایة مرغینانی (نسخه ۱۲۴۶ کتابخانه لاله‌لی) و چند نسخه دیگر که همگی به سبک نسخه‌های محمد فاتح هستند.

با همه انتقاداتی که بر این کاتالوگ وارد است، به هر حال تا کنون کامل‌ترین فهرست منتشرشده از کتابت‌خانه محمد فاتح است و می‌تواند در پیش‌برد پژوهش‌های بعدی راهگشا باشد؛ چنان‌که اطلاعات چند اثر، که نویسنده این سطور از آن‌ها آگاهی نداشت، از طریق این کاتالوگ در اختیار او قرار گرفته‌است و در تکمیل پژوهش بر کتابت‌خانه محمد فاتح استفاده خواهد شد.

منابع

- ابن‌الحاجب، ابی‌عمرو عثمان، ۱۴۰۰هـ/۱۹۸۰م: شرح الوافیة نظم الکافیة تحقیق الدكتور موسی بن‌ای علوان العلیلی، النجف الاشرف، مطبعة الآداب.
- بلر، شیلا، ۱۳۹۶ش: خوشنویسی اسلامی، ترجمه ولی‌الله کاوسی، تهران، فرهنگستان هنر.
- جندی، تاج‌الدین احمد بن محمود بن عمر، ۱۴۲۳هـ/۲۰۰۲م: الاقلید: شرح المفصل، تحقیق الدكتور محمود احمد علی ابوکته الدراویش، جامعة الامام محمد بن سعود الاسلامیة.

41. Damad Ibrahim Pasa 826.

- حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله القسطنطنینی المعروف بکاتب چلبی، ۲۰۲۱م/۱۴۴۳هـ: کشف‌الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، تحقیق اکمل‌الدین احسان اوغلی و بشار عواد معروف، بیروت، مؤسسه الفرقان للتراث الاسلامی.
- خوارزمی، فخرالدین بیبارکی، ۱۴۳۲هـ/۲۰۱۲م: شرح شواهد المفصل، تحقیق الدكتور یوسف محمود فجال، القاهرة، مكتبة الثقافة الدينية.
- درایتی، مصطفی، ۱۳۹۰-۱۳۹۴ش: فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنا؛ ۴۵ج)، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- صفری آق‌قلعه، علی، ۱۳۹۰ش: «غیاث مجلد اصفهانی و نمونه‌ای از جلد‌های ساخته‌او»، اوراق عتیق ۲، تهران، کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰ش، ص ۲۲۹-۲۴۲.
- _____، ۱۳۹۳ش: «پشت‌نسخه‌های سرزمین عثمانی در نیمه دوم سده نهم هجری»، نامه بهارستان، دوره جدید، پیاپی ۴ [تابستان]، ص ۴۴-۵۳.
- عتبی، محمد بن عبدالجبار، ۱۳۸۷ش / ۱۴۲۹ق/ ۲۰۰۸م: الیمینی فی اخبار دولة الملك یمین الدولة، تحقیق یوسف الهادی، تهران، مرکز البحوث و الدراسات للتراث المخطوط.
- منزوی، احمد، ۱۳۴۸-۱۳۵۳ش: فهرست نسخه‌های خطی فارسی (۷ مج)، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه‌ئی.
- Ateş, Ahmed & Tahsin Yazıcı & Nihad Çetin & Nazif Ünlü & Haşmet Atagür & Y. İsmet Yıldırım & B. Özcan Özişi & öğretmen Atsız, 1953, *İstanbul kütüphanelerinde Fatih'in Hususi Kütüphanesine ve Fatih Çağı müelliflerine ait eserler*, Istanbul, Istanbul Universitesi yayınlardan.
- Blair, Sheila S., 2006: *Islamic Calligraphy*, Edinburgh University Press.
- Ertaylan, İsmail Hikmet, 1948: *Külliyât-i Dîvân-i Kabulî*, İstanbul, Milli Eğitim Basimevi.
- Fâtiḥ Sultan Mehmed, 2014: *Fâtiḥ Dîvânî ve Şerhi (Dîwân of Sultan Mehmed II whith Commentary)*, Hazırlayan Muhammet Nur Doğan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Karatay, Fehmi Edhem, 1962-1969: *Topkapi Sarayi Muzesi Kutuphanesi Arapca Yazmalar Katalogu*, (4 Vol.), Istanbul, Milli Egitim Basimevi.

Table of Contents

Editorial

“The Legacy of the Iranian World”: Fourth Journal of The Written Heritage Research Institute 3-4

Articles

The Firman for the Supervision of Abu Ishaqqiyya’s Shrine in the Musalla of Shiraz: An Islamic Scriptorium in the 9th Hijri Century / Emadoddin SILEYKHOLHOKAMAELI 5-7

The Chapter on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Jawahir al-Fiqh* (Jewels of Fiqh) by Muhammad ibn Manṣūr al-Bukhari (Second Half of the 6th Hijri Century(?) / HamidReza (Babak) SALMANI 8-32

A Section on Alfaḍ-i Kufr (Heretical Utterances) from *Al-Walad al-Shafiq wa-l-Hāfid al-Khalīq* (The Tender-Hearted Son and the Gentle Grandson), Including an Examination of the Treatise on 310 Heretical Utterances Edited by Rasoul Jafariyan / Saeed LAYAN 33-46

A Fresh Look at the word *Sāmān* in a Hemistich of *Shahname* / Reza GHAFOURI 47-51

A Copy of the Qaṣīdat al-burda Ascribed to the Famous Calligrapher Yāqūt al-Musta’ṣimī / Raphaella VELLU; Translated by AmirHossein DAVOUDVANDI 52-58

Noah’s Lost Son in the Qur’an / Gabriel Said REYNOLDS; Translated by Nasim HASSANI 59-70

Was the *Safarnāme* (Travelogue) Written by Nāṣir-i Khusraw? / MohammadReza TAVAKKOLI SABERI 71-81

Rubāṭiyyāt of Kāfi-i Zafar-i Hamedānī and Qutb al-Dīn-i Atiqī-i Aharī in the Anthology of the University of Istanbul / Ali KAMELI 82-84

Reviews and Critiques

In Memory and as a Memento of the Mystic Iranologist, Leonard Louison / Majdoddin KEYVANI 85-88

An Examination of the “*Sultan Fatih’in Şahsi Kütüplüğü*” *Yazma Eser Sergisi Kataloğu* (The Personal library of Sultan Fatih; Catalogue of Manuscript Exhibition) / Ali SAFARI AQ-QALEHI 89-96

Sa’adat-i Ahl-i Fārs (Prosperity of the People of Fārs): On the Attribution of the Author of *Tarikh-i Khaliq-i Fārs* (A History of the Persian Gulf) to the City of Kazerun / MohammadSadegh MIRZAABOLGHASEMI 97-101

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (14) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 102-109

Introducing Codicologists and Textual Scholars (8)

A Benevolent Author: An Exploration of Muhammad Gulbun’s Life and Works / Mehdi BETIKTAL 110-118

Iran in Ottoman Texts and Sources (27)

Life and Works of Sari Abdullah Efendi / Nasrollah SALEHI 119-125